

Nakolenčič.

Ženitovanjski in drugi belokranjski običaji.

Zapisal Franjo Lovšin.

Z radostnim srcem je poslušal Beli Kranjec težka kladiva, ki so lingajoča padala po železnih svedrih in mu pela pesem boljše bodočnosti.

Orjaške skale, skrite tisočletja pod zemljo, so pokale in oznanjale vstajenje, in pridne roke Dalmatincev in Bošnjakov so krčile in odstranjevale naravni nasip, ki je zapiral Belemu Kranjcu pogled in polet v širni svet onstran Gorjancev. Dolgo mu je bilo treba čakati prve lokomotive, ki ga popelje k njegovim bratom črnim Kranjcem onstran črnomaljskih in metliških gora. Nove nade ga navdajajo, obetajoč mu boljšo bodočnost, ki mu jo prinese tako zaželjena železnica. Da se te nade uresničijo, je odvisno samo od njegovega dela.

Gotovo je, da prinese železnica v Belo Krajino novo življenje. Gotovo pa je tudi, da bo železnica vrgla marsikaj v pozabo, kar je bilo doslej za Belo Krajino značilno. Amerika je že pred desetletji zatrla moško narodno nošo, železnica pa prežene v par letih žensko belo obleko, ki jo nosijo takointako le še ob Kolpi.

Z narodno nošo izginejo tudi zadnji narodni običaji in ž njimi ono staro, zadovoljno patrijarhalčno življenje.

Že izdavnna so utihnile po pašnikih belokranjske otožno pevajoče svirale in na njih mesto je stopila hreščeča tujka — harmonika.

Po poljanah, koder je peval in sviral čoban, piruje nemoteno lisjak s svojo družino. Stoglave bele drobnice ni več, pač pa še raste bujna stelja, praprot in brin.

Kozar je vrgel svoj meh v zaprašen kot in čoban je zataknil svoje svirale za okajen, trhel tram in oba sta odšla s trebuhom za kruhom v Ameriko.

Kresnice so ostale brez vodje in utihnili je ob kresnih večerih velika molitev:

Bog daj, Bog daj dobro večer,
 daj nam Bože dobro leto.
 Za večerom bolje jutro,
 daj nam Bože dobro leto.
 Na to streho rosa pala,
 daj — — — — —
 Pod to streho devojčica,
 daj — — — — —
 Lepa Kate devojčica,
 daj — — — — —
 Komu bi jo bolje dati?
 daj nam Bože — — —

Al' mesašču al' sunašču? —
daj — — — — —
Misačko se pomladuje,
daj — — — — —
Pomladuje, postaruje,
Sunašče je zmer jednako,
daj — — — — —
Bogu drago, Bogu milo;
daj nam Bože dobro leto.“

Zamrli so vsi klci kresnih večerov:

„Za jutrom je tratornica,
na tratorki posteljica,
na nji spava sinko Janko.
Stan se gori, sinko dragi,
tvojo ružo drugi trga!
Nek jo trga, nek jo nosi
preko morja, kraj Dunaja.“

Utihnile so belokranjske čuvarice Rojenic in Kresnic. Tožno posedajo ob svitu mračne lune pod domačo lipo, sanjaje težke sanje o svojem dragem, ki ob slabo brleči luči kljuje s težkim krampom po črnih stenah ameriških rudnikov.

Kje ste kresni večeri polni življenja, ko je odmevala pesem Kresnic od vinskih goric in valovala, kot da bi vstajala in prihajala iz razburkanega globokega morja ter je oznanjala v otožnih akordih dvoglasnega kánona vso tisočletno robsko bol in tugo? In če je ravno ječala pesem v boli, vendar je zvala tako milo z ono veliko molitvijo blagoslova pod borni belokranjski slamnati krov: „Bog daj, Bog daj dobro večer!“

Zraste li iz tega molka nova pesem, močnejša, krasnejša, bolj melodijozna in ne več bol in tugo opevajoča? Se-li porodi mogoče na ruševinah nova višja molitev, ki se popne in dvigne do neba, polna radosti in sreče? Daj Bog!

Skoraj pozabljen je tudi „Zeleni Juri“, kateriga predstavljajo samo še otroci.

Kakor izumirajo kresnice in „Zeleni Juri“, ravno tako tudi polagoma ginejo ženitovanjski običaji.

Izpeljivanje mlade neveste se je opustilo od onega časa, ko je zavrgla ženska slabost visoki rdeči venec, parto in svilni pisani naplet iz bujno barvastih trakov. Na mesto njih je stopil, kakor ga Belokranjice same nazivljajo „krancelj“.¹⁾

¹⁾ Venec — krancelj: dvoje nazivov, dvoje kulturnih plasti. Ravnotako: pečenka — prata; prvi, domači izraz znači pečeno janjetino, drugi, zaneseni vsako drugo pečenko. Tudi belokranjski jezik se modernizira in krha, tako da sem radoveden kakšnega najdem, ko ga bom zopet čul po desetletni odsotnosti.

Op. ur.

Venec in parta sta bila v prejšnjih časih nekaka skupna last, ki sta bila shranjena pri boljši hiši. Vsaka mlada si je to dvoje poročnih insignij lahko izposodila za poroko. Nevestine pajdašice pa so v nedeljo pred poroko dale nevesti vsaka po en trak v njen naplet.

Število trakov v napletu je kazalo število nevestinih prijateljic. Čim bujnejši je bil naplet, tem več je imela mlada prijateljic, tem bolj je bila priljubljena.

Z zadovoljstvom je človek pred dvajsetletji opazoval brhke devojke, z zdravimi obrazi, ki so prepevaje s pirovno zastavo in s svatovskimi oterači, s polnim barilom belokranjske dobre kapljice izpeljavale v vasi mlado nevesto. Nesle so ji njene poročne znake: venec, parto in naplet, ki naj krasijo žalostno-veseli obraz srečni pajdašici, mladi nevesti Marici.

Nevesta je pričakovala svoje pajdašice doma, kjer jih je gostoljubno sprejela, jih pogostila in se od njih kot dekle poslovila.

Ko so ji po končani gostiji pajdašice zapele v slovo:

„Mare, Mare mila,
vesela nam bila,
kot si onda bila,
kad si vence vila,“

so se orosile mladi nevesti oči; podala je vsaki pajdašici roko, jo za slovo poljubila. Žal, da je „krancelj“ izpodrinil ta lepi ženitovanjski običaj.

Beli Kranjec piruje navadno po dva dni, a vrhu tega so potem še druge gostije, vsakokrat pa je miza bogato obložena. Povitice, pod pekvo pečene kokoši, puran in na ražnju pečeno jagnje — to mora biti na vsakem piru in skoro pri vsaki večji gostiji, kakor na priliko pri krstikah. Kadar je pir, je ves čas sod dobrega belokranjskega vina na pipi.

Da se za pir vse potrebno pripravi, dá mnogo dela, zato so vedno dobro došle tete, strinje in kume, katerih je mnogokrat v zakajeni veži okrog nizkega ognjišča kot mravelj na mravljišču.

Za pir se okraši soba z zelenjem in s svatskimi oterači. Svatski oterači služijo za dekoracijo in na njih visi vrtanj in dva nakolenjača, to so eden večji in dva manjša kolača. Vrtanj in nakolenjača vise na steni nad nevesto in nad ženinom.

Na poročni dan pridejo svatje že zgodaj na nevestin dom. Nevesta jih pričaka že v poročni obleki. Na glavi se ji blišči parta in nad parto se mogočno vpenja visok, rdeč venec, zadaj od venca pa ji visi svilen naplet iz trakov, ki so ji ga oplele in poklonile pajdašice.

Tudi na prsih je prepletana s pisanimi svilenimi trakovi, okolo vrata pa ji visi rdeč đund (džundž). Lice ji zagori, ko zagleda ženina, bodočega moža, ki so ji ga izbrali starši. Ženin je ogrnjen v kapenek, to je v dolg temno-moder plašč, okrog klobuka ima pisan trak in rdeč šopek, tako zvano kitico. Pod kapenkem mu visi prekrižan dolg rdeč robec, tako, da bela obleka, modri kapenek in rdeči robec — predstavljajo trobojnico. Sploh ljubi Beli Kranjec belo, rdečo in modro barvo.

Starešina ima okrog vrata svatovski oterač, kot znak svojega dostojanstva.

Starešina vodi pir in daje vsa povelja. Njegov sedež je poleg ženina. Pirovna kuma, navadno žena starešine, tudi posnašica zvana, sedi zraven neveste. Ona dvori nevesti in ima svoja predpisana opravila. Za funkcijske osebe so še vojač in vojačica ter zastavnik. Sviračeva naloga je, da vzdržuje veselje, skrbi za humor in za šalo med svati. Raz streho visi pirovna zastava, ki oznanja, da je pod tem krovom mlada nevesta.

Zastava spremlja povsod nevesto in ona je ponosna, da je prišla pod zastavo v dom svojega moža. V slučaju, da bi ji tašča kedaj očitala, da je manj vredna v hiši, se snaha prav ponosno odreže: „Imam vse pravice v hiši, saj sem prišla sem pod zastavo!“

Na poroko gre prvi zastavnik z zastavo, ter veselo pevaje in vriskaje vihti zastavo zdaj na levo, zdaj na desno pred svati. Svirač svira takoj za njim na svoje diplo melodije, ki mu slučajno bežijo izpod prstov.

Takoj za sviračem greta starešina in posnašica, za njima nevesta z vojačem in v tretjem paru ženin z vojačico.

Po poroki gredo vsi svatje v bližnjo gostilno, od tod pa se razidejo. Ženinovi svatje odidejo ž njim na njegov dom, nevesta s svojimi svati pa gre na svoj dom.

Zvečer ko je solnce na zatonu, se odpravijo ženin in svatje na nevestin pir. Ženinovi starši ostanejo doma, ker imajo čez glavo posla s pripravami za domači pir.

Prepevaje se bližajo svatje nevestinemu domu, a v hišo jim je zabranjeno, dokler se ne izkažejo, odkod so, kaj so in po kaj so prišli. Pred hišo se zbijajo dovtipna pregovarjanja, razne šale, a največ smeha vzbudi obligatna stara baba v zamazanem kožuhu in z loncem v roki, ki jo došlim predstavijo nevestini svatje kot mogočo mlado nevesto.

Ko se prikaže nevesta z vencem na glavi in ko jim je vstop dovoljen, se napoti prvi v hišo ženin.

Notri poljubi svojo ženo, ona pa ga trikrat objade v znak, da je njen izvoljenec odslej le njena last.

Zvečer pridejo na pir in na dar pajdašice in fantje, ki se šalijo, plešejo in prepevajo. Skoro na nobenem piru ne pozabijo na boga Kurenta.

Starešina skrbi, da se vrste napitnice po pravem običajnem redu. Mir in red se skoro nikdar ne kali, saj je Beli Kranjec strpljiv, po svojem rojstvu miroljuben, zgovoren, gostoljuben do tujcev in prav krotkega značaja.

Dobra domača vinska kapljica, ki je je vajen od mladih dni, mu nikdar ne zmeša možganov, da bi se spozabil v divjost.

O polnoči se navadno vrši dar. Naznani ga starešina. Svirale zapoje pesem k daru in navzoče pajdašice s sviračem zapojejo pesem k daru:

„Sem se približujte,
Mareto darujte,
čača, mama, sestre,
brati, strici, strinje
in pajdaši, pajdašice,
ak' ji da Bog poživeti,
saj vam želi povrniti!“

Ta moment presune vsakogar, saj je prišel čas, ko se poslavlja oče in ko jemlje sivo mati od svoje ljubljene in krotke hčerke.

Nevestin dar, ki ji ga dajo tete, strinje, mati in sestre ter njene pajdašice, je navadno platno, ki so ga tkale pridne belokranjske roke.

Nevesti darujejo le njeni svatje, ženinu pa na njegovem domu njegovi povabljeni. Ženinov dar obstoji v denarju.

Kar dobi nevesta v dar, to je njena „cula“. Ta dar v platnu nesejo prvo nedeljo po piru na nevestin dom. Razkošne gorenjske bale Bela Kranjica ne pozna.

Še-le proti jutru se odpravijo svatje na ženinov dom. Starešina nese vrtanj na vezenem svatovskem oteraču, nevesta pa oba nakolenčaja.

Ko pridejo na ženinov dom, vzdignejo svatje nevesto in jo preneso čez prag. V veži stoji pripravljen stol, na katerega sede nevesta. Posade ji v naročje moškega otroka, nakolenčiča.¹⁾ Nevesta natakne nakolenčaj, to je mali kolaček nakolenčiču na roke in mu potem podari ta kolač v spomin.

Ta običaj je že prav redek, njega simbolika je v zvezi s porodom.

Na to stopi nevesta v hišo, kjer se pozdravi z vso domačo družino. Sede za pogrnjeno mizo, natoči kozarec vina in spusti v kozarec navadno stari križevač ali dvokronko, ter ponudi po vrsti, najprej tastu, potem tašči in drugim domačim kupico vina. Vsak njih izpije do dna in si vzame iz kupice dar, ki mu ga je nevesta naklonila.

Nazadnje prinese posnašica ali kuma lamanico na mizo.

Lamanica je nizko pečen kruh, za njega se ženin in nevesta jagmita (kosata), zakaj tisti, ki v lamanico prej vgrizne, je hitrejši pri delu in ta je tudi boljši gospodar, in svatje prorokujejo, da bo oni, ki je počasnejši, hitrejšemu v strahu.

Dan na ženinovemu domu preganjajo vsi svatje navadno z raznimi burkami in šalami. Zjutraj vodijo nevesto na vodo. K bližnjemu potoku gredo z nevesto vsi svatje. Najboljši govornik nese s seboj škopnik slame. Pri vodi ga zapali, ter govori šaljiv govor o ženinih in močevih dolžnostih. Nevesta zajame z banjo vode in ponudi vrč vode posameznim svatom. Pri vodi zbijajo razne šale, igre, streljajo iz pištole in preganjajo čas kakor kdo ve in zna.

Ko se približa večer, se prične zopet pravi pir. O polnoči je ženinov dar. Po daru odpelje

posnašica nevesto v spalno sobo, ji sname venec, ter ji priveže glavni robec s svileno ruto kot znak snahe.

Ne več kot nevesta z vencem, ampak kot snaha se vrne v sobo in svatje jo pozdravijo, starešina pa ji napije s polno kupico, želeč ji sreče, zdravja in zadovoljstva.

Ob eni po polnoči je navadno končan pir pri ženinu. Ko svatje zapoje v slovo:

„Ne zamerte, ne zamerte,
draga bračo moja,“

se razidejo vsak na svoj dom.

Prvo nedeljo po piru spremlja posnašica saho v cerkev. Med potjo deli snaha znancem in prijateljem vrtanj. Popoldne pa se zbero zo pet bližnji svatje pri nevestinem očetu. Tu imajo gostijo in po gostiji nesejo v jerbasih nevestino balo, ali po belokranjsko „culo“.

Tako so stari Beli Kranjci praznovali pomembni poročni dan. Žalibog, da so se ti običaji skrčili skoro samo še na pohod v cerkev, na pirovanje in na dar.

Na kup lezejo stari belokranjski leseni domi, slamnate strehe se umikajo opeki, zadnji spomeniki težkih borb s krvoločnim Turkom padajo in ž njimi gine narodna noša in stari narodni običaji.

Razsuli so se belokranjski trdnjavski zidovi in razpadli skoro vsi obrambni stolpi.

Po zidovih močnih gradov gnezdi nočne mrtvaške ptice in po njih razvalinah se greje šara, kambasta gadja zalega.

Čas ruši in prestavlja temelj kulture. Iz razvalin bivšega življenja vstaja v Beli Krajini novo življenje.

Daj Bog, da se razvije in da vzcvete iz ruševin boljše blagostanje in da nikne močnejši rod, ki bo ljubil zemljo, s krvjo svojih pradedov napojeno, z žarnejšim plamenom v zadovoljstvu in v sreči.

¹⁾ Tudi „nakolenče“; okoli Dragatuša pravijo „kolenčič“.
Op. ur.

Príhod ženinovitv svatov pred nevestin dom.

Tilda na križu.

Spisal Milan Pugej.

V krčmi, kamor zahajam, mi je všeč nova natararica. Ugajajo mi posebno njene male noge, ki se prikazujejo izpod krila kakor dvoje mišek s špičastimi gobčki. Ime ji je Tilda in vsa je majhna igračkasta, lahka in skočna. Ustne ima rdeče in cela usta so kakor razcvela tulpa. Oči se ji iskre nepretrgoma, in kadar se smeje, jo obsije nekaj kakor spomladansko solnce.

Ni še dolgo tega, kar sem zvečer v svojem samskem stanovanju premišljeval, kam jo potegnem letošnje počitnice. Korigiral sem latinske naloge prvošolcev in preko tistih homo in virtus in solitudo sem se zamislil v veliko mesto, v njega šum in hrum, v muzeje in gledališča, v prostrane vrte inozemskih rastlin in živali. No, in ob tej priliki mi je prišlo na misel, da bi povabil njo, Tildo, naj gre z menoj. Eden se pelje do bližnje večje postaje in tam počaka na drugega. S tiste postaje pa se peljeva skupaj na

cilj. O tej svoji nameri sem ji povedal. Sedel sem v mraku na vrtu pod postrešjem, segel sem ji z roko za pas, ko mi je prinesla četrtno vina, pritisnil sem jo k sebi in jo nalahko ugriznil v uho.

„No,“ je rekla, „boste precej pridni!“

„Tilda,“ sem jo vprašal jaz, „ali ti bo dal tvoj gazda letos kaj počitnic?“

„Saj si jih sama vzamem, kadar hočem.“

„Veš kaj, vzemi jih takrat, kadar jih bom imel jaz. In to bo kmalu. Še par študentov onesrečim z dvojkami in prost bom.“

„Zakaj?“

Povedal sem ji svoj namen. Zamislila se je. Stala je, gledala v mizo in rekla naposled:

„Kakšen namen pa ima vse to?“

„Kakšnem, glej jo! Zabaven ali ne! Peljeva se tja in tja, pozabiva, da sva revna Kranjca in preživiva par tednov v veselju in sreči.“